

ŞARKİYATÇILIĞIN TARİHSEL, FELSEFİ TEMELLERİ VE GARBİYATÇILIK

Ümmet ERKAN*

Özet

Bu makalede Şarkiyatçılığın tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini ve felsefi temellerini, şarkiyatçılığa alternatif olarak ortaya çıkan Garbiyatçılığın temel düşüncelerini ele alacağız. Makalede savunduğumuz temel düşünce; şarkiyatçılığın tarihsel süreçte, Batı ve Doğu arasındaki güç ilişkilerine göre inşa edildiği, Batı felsefesinde özellikle Descartes, Kant ve Hegel çizgisinin ontolojik bir düalizme yol açtığı ve bunun Batı ve Doğu arasındaki bölünmeyi desteklediğidir. Garbiyatçılık ise bir tür tersinden şarkiyatçılık yaparak aynı okuma biçimini, aynı özcü yaklaşımı devam ettirmiştir. Biz şarkiyatçılık ve Garbiyatçılığa alternatif olarak Batı ve Doğu'nun birbirini tanımlamadan, eşit bir statüde diyalogik bir ilişkiye girmeleri gerektiğini savunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Şarkiyatçılık, Garbiyatçılık, Avrupamerkezcilik, Kolonyalizm.

THE HISTORICAL, PHILOSOPHICAL BASICS OF ORIENTALISM AND OCCIDENTALISM

Abstract

In this article we are going to discuss the historical side of Orientalism, it's fundamentals and basics of Oxidentalism which is against Orientalism. In this article we claim that Orientalism was build upon the power relations between West and East. In western philosophy especially Descartes, Kant and Hegel causes an ontological dualism and this bears out the seperation between East and West. Oxidentalism is a kind of reverse Orientalism and it keeps the same essentialist approach. As an alternative idea to both Orientalism and Oxidentalism, we suggest that West and East should be in a diological relation without defining each other.

Keywords: Orientalism , Oxidentalism , Euro-Centralist , Colonism.

Giriş

11 Eylül 2011'de Amerika'nın ekonomik ve askeri gücünün sembolleri olan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur.

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Amerika'nın ve müttefiklerinin "El-Kaide liderinin yuvalandığı ve saklandığı yer olması" iddiası ile Afganistan'ı (2001) sonra ise "kitle imha silahları bulundurduğu" iddiası ile Irak'ı (2003) yeniden işgali - 1990 yılındaki I. Irak işgalinden sonra-hem bölgemizde hem de Batı başkentlerinde önemli siyasi, toplumsal, ekonomik sonuçlara yol açmıştır. Bu işgaller sürerken 15 Kasım'da İstanbul Beyoğlu'ndaki sinagogları hedef alan saldırılar ve ardından 20 Kasım 2003'te HSBC Bank önündeki patlamada toplam 58 kişi yaşamını yitirmiştir. Sonrasında Batı başkentleri kanlı terör saldırıları ile sarsılmıştır. Önce 11 Mart 2004'te Madrid'te tren istasyonlarını hedef alan saldırılarda 190 kişi, 7 Temmuz 2005'te Avrupa'nın finans başkenti Londra'ya yapılan terör eylemlerinde 50 kişi yaşamını yitirmiştir. Batı başkentlerinde terör korkusu artmış, güvenlik politikaları öne çıkmıştır. Fransa'nın 11 Eylül'ü olarak nitelenen saldırı ise İslam Peygamberini tahkir edici bazı karikatürleri yayımlayan Charlie Hebdo dergisine yönelik olmuştur. 7 Ocak 2015'teki bu saldırılarda 11 kişi yaşamını yitirmiştir. Saldırıyı yine radikal İslamcı örgüt El-Kaide üstlenmiştir. Bu saldırının yarattığı travma henüz atlatılmamışken önce Avrupa Birliği'nin başkenti Belçika, 22 Mart 2016'da eş zamanlı saldırıların hedefi olmuş, 34 kişi yaşamını yitirmiştir. Ardından 14 Temmuz 2016'da Fransa'nın Nice şehrinde bir kamyonun sivil halkı hedef alarak gerçekleştirdiği saldırıda 84 kişi ölmüştür.

Bu kanlı saldırıların travmatik sonuçları olmuştur. Batı ve İslam dünyası arasındaki ontolojik ve epistemolojik bölünme artmış, özellikle Batı ülkelerinde İslamofobi, zenofobi, yabancı düşmanlığı, ırkçılık eğilimlerinde artışlar görülmüştür. Milliyetçi ve yabancı düşmanı partilerin oy oranları başta Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa gibi ülkelerde artış göstermiştir. 1990'lı yıllarda Samuel Huntington'un "Medeniyetler arasındaki fay hatlarını geleceğin savaş hatları oluşturacak."¹ yargısı kanıtlanmak istercesine bir "Uygarlıklar Savaşı"ndan söz edilmeye başlanmıştır. Batı'daki yazılı ve görsel medyada terör korkusu abartılarak histerik tepkilerin gelişmesine zemin hazırlanmıştır. İslam dünyasında ise Batı'ya karşı güvensizlik ve Batı karşıtlığı yükselişe geçmeye başlamıştır. Batı ve Doğu arasında ön yargılar ve tarihsel güvensizlik derinleşmeye başlamıştır.

¹ Samuel Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?" Mustafa Çalık (Çev.), *Medeniyetler Çatışması*, Murat Yılmaz (Der.), Ankara: Vadi Yayınları, 1995:14.

Son dönemde artarak devam eden bu gelişmeler Batı'nın Doğu'yu ötekileştirerek inşa etmesi olarak tanımlayabileceğimiz Şarkiyatçılık [Orientalism], tarihin ve uygarlığın Batı'ya ait olduğu varsayımına dayanan Avrupamerkezcilik [Eurocentrism] gibi kavramların yeniden sorgulanmasına da yol açmıştır. Doğu'nun Batı'yı tanımlaması esasına dayanan Garbiyatçılığın [Occidentalism] bir alternatif paradigma olup olmadığı, Doğu'nun Batı'ya karşı nasıl bir tutum izlemesi gerektiği ile ilgili arayışlar arttırmıştır. Bu makalede Şarkiyatçılığın tarihsel olarak nasıl inşa edildiğini, yaşanan kırılma noktalarını, Şarkiyatçılığın üzerinde yükseldiği felsefi temelleri ve Garbiyatçılık çalışmalarını ele almaya, Batı ve Doğu arasındaki ontolojik ve epistemolojik bölünmenin soykütüğünü çıkarmaya çalışacağız.

Makalemizi üç bölüme ayırdık. İlk bölümde Batı, Doğu inşasının nasıl oluştuğunu, Batı ve Doğu arasındaki bölünmenin nasıl gerçekleştiğini göstermeye çalışacağız. Burada özellikle Edward Said'in çığır açıcı çalışması Oryantalizm kitabındaki izleklerini takip edeceğiz. İkinci bölümde ise Şarkiyatçılığını düalist ontolojisinin temellerini sorgulayacağız. Descartes, Kant, Hegel, Comte çizgisinde ben ve öteki ilişkisinin nasıl temellendirildiğini, buradan "öteki" üzerinden bir kimlik inşasının nasıl yapıldığını göstermeye çalışacağız. Üçüncü bölümde ise şarkiyatçılığa bir alternatif olarak gösterilen Garbiyatçılığın bir alternatif tanıma biçimi olup olmayacağını tartışacağız. En son olarak da Batı ve Doğu arasındaki bu bölünmenin aşılması ve iki uygarlık arasında diyalojik bir ilişkinin mümkün olup olmadığı sorusunu yanıtlamaya çalışacağız. Amacımız bugün var olan bu çatışma ve bölünmeyi en aza indirmenin yollarını aramaya yöneliktir.

I. Batı'nın Doğu İnşası

Tarihsel olarak Batı ve Doğu terimlerinin nasıl ortaya çıktığı konusunda görüş birliği olmasa da bu iki terim bugün hem iki ayrı yönü hem de iki ayrı uygarlığı temsil etmektedir.² Etimolojik olarak bakarsak Asya, Asur dilinde "Doğu ülkesi" anlamına gelir. Asya ve Avrupa kelimeleri Babil şehrinin her iki kısmını ifade eden "asu" [doğu], "ereb" [batı] sözcüklerinden türemiştir.³ Batı ve Doğu karşıtlığına ilk kez Yunan-Pers Savaşlarında rastlanmaktadır.

² M. A. Kılıçbay, "Fakir Akrahanın Talihi", *Doğu-Batı Dergisi*, 1, 2, Ankara, 1998:58.

³ Levent Sunar "Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul: İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007:29.

Pers tehdidi Yunanlılar için kendi uygarlıklarına yönelik bir saldırı girişimi olarak görülmüştür. Yunanlıların kullanmış olduğu “Pers despotizmi” kavramı zaman içerisinde bütün Doğu’yu niteleyen klişe bir belirlemeye dönüşmüştür.⁴

Yunan uygarlığını soğurarak [absorbe ederek] Latin uygarlığını kuran Roma İmparatorluğu Batı-Doğu bölünmesinde önemli bir etki yapmıştır.⁵ Roma İmparatorluğu’nun Cermen saldırıları ile ikiye bölünmesi Batı ve Doğu ayrımını güçlendirmiştir. Batı Roma, Avrupa deneyiminin bir parçasına dönüşürken, Asya’da kalan Doğu Roma, Doğu’ya ait özellikler göstermiştir. M.S. 6. asırda Batı ve Doğu gibi kavramlar çok belirgin olarak yoksa da bunun ortaya çıkmasını sağlayan koşullar yavaş yavaş oluşmaktadır.

Bugünkü anlamıyla Batı ve Doğu karşıtlığını belirleyen olay; İslamiyet’in doğuşu ve Hıristiyan dünyasını tehdit etmesi olmuştur. Müslümanlar, 7. asırda Arap Yarımadası’na egemen olmuş, Halife Ömer döneminde Mısır ve Kudüs’ü fethetmiş, Sasani Devleti’ne son vermiştir. Ayrıca Doğu Roma yani Bizans’a akınlar düzenlemiştir. Batı’da ise 8. asırda Akdeniz’in karşı kıyısına geçen İslam orduları İspanya’yı fethetmiş, Pireneleri aşmış Fransa’ya akınlar düzenlemiştir. Franklar, İslam ordusunu Puvatya Savaşı (732) ile durdurabilmiştir. O dönemde Avrupa’da Karolenj İmparatorluğu hüküm sürmektedir. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu’nun temelini oluşturan Karolenj Avrupası, tanımadığı yeni bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan kafa karışıklığını gösteren en iyi örneklerden birisi bu yeni dini ve onun mensuplarını tanımlarken kullanmış oldukları isimlerdir. Kimi zaman Arapların Sami kökenlerine vurgu yaparak “İsmaililer” veya “Hacer’in çocukları”, kimi zamansa “Muhammediler” veya yaygın kullanımıyla “Serazenler” denilmiştir. Ortaçağ’da İslam ismi henüz bilinmemektedir. Serazen [Sarecenus] sözcüğü etimolojik olarak Arapçadaki “Şark” sözcüğünün Yunanca karşılığı [sarakenoi] olarak önce Arapları sonra tüm Müslümanları belirtmek için kullanılmıştır.⁶ Serazenlerin kuzeye düzenledikleri akınlarla Karolenj Avrupa’sını ablukaya

⁴ Şerif Mardin “Oryantalizmin Hasır Altı Ettiği”, *Doğu ve Batı Dergisi*, Oryantalizm I, 5, 20, Ankara, 2002:118.

⁵ M. Ali Kılıçbay, agm., s. 63.

⁶ J. V. Tolan *Seracens: İslam in the Medieval European Imagination*, Colombia University Press, 2002:xv.

alması ve ticaret yapmalarını engellemesi, Batılı ülkelerin ekonomisini vurmuş ve onların tarıma yönelmesine neden olmuştur. Bu tarihlerden sonra Batı-Doğu ikiliğinin artmış, Avrupa Akdeniz hâkimiyetini kaybetmeye başlamıştır.⁷

İslamiyet'in Ortadoğu'da hızla yayılması, kendini İbrahimî dinlerin son halkası olarak tanımlaması Hıristiyan Batı için bir tür meydan okuma olmuştur. Bu aynı zamanda teolojik bir meydan okumadır. Çünkü İslamiyet Hıristiyanlık ve Yahudilikle aynı gelenekten gelmektedir. Kendini "tahrif edilmiş" kutsal kaynakları ıslah etme amacıyla sahih bir din olarak sunuyordu. Hıristiyan dünyası, İslamiyet'e karşı bazı karşıt görüşler geliştirmeye çalıştı. Doğu Hıristiyanlarından Yuhanna ed-Dımaşkî'ye (Öl.749) göre Eski ve Yeni Ahit'i iyi bilen Hz. Muhammed, bu kitaplardan esinlenerek yeni bir din uydurmuştu. Dımaşkî, İslam için "deccalin habercisi" diyordu.⁸ İslam'ın hızla yayılması, Avrupa'da "İslam'ın bir kılıç dini olduğu" düşüncesinin de taraftar bulmasını sağlamıştı.

Müslümanların Avrupa'da geçici bir "tehlike" olmadığı İspanya'da kurdukları Endülüs Emevi Devleti ile görülmüştü. Avrupa'nın kalbinde Müslüman bir devlet sürekli bir tehlike işareti olarak görülmüştür. Diğer taraftan Doğu'da Bizans Devleti, Müslüman saldırılarına karşı savunmasızdı. Ayrıca Hıristiyanların kutsal toprakları da Müslümanların eline geçmişti. 1095 yılında Fransa'nın Le Puy şehrinde bir konuşma yapan Papa II. Urban Hıristiyan Avrupa'yı kutsal toprakları kurtarmak ve Hıristiyan âlemini birleştirmek amacıyla bir ordu kurarak Müslümanlara saldırmaya çağırmıştır.⁹ Haçlı Seferleri'nin yapılmasında Doğulu Hıristiyanların herhangi bir talebi olmadığı gibi bu saldırıları desteklememişlerdir. Bu seferlerin arkasında Bizans ordularının 1071 yılında kaybettikleri Anadolu topraklarını geri alma isteği de yatmaktadır. Bunun yanında Haçlı Seferleri - Hıristiyan Avrupa'yı mahvedebilecek güçteki bir politik ve askeri kaynaşmayı- "arpalık peşinde koşan şövalye fazlası"nı ve bunun sonucu olarak, Normanların İtalya'da, Sicilya'da ve İngiltere'de yaptığı gibi, Fransızların İspanya'da ya da Almanları kıtanın kuzeydoğusunda yaptıkları

⁷ Thierry Hentsch *Hayali Doğu*, Aysel Bora (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2007:44.

⁸ İbrahim Kalın *İslam ve Batı*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2007:42.

⁹ İbrahim Kalın, age. s.63.

gibi “feodal yayılma savaşları”nı kendine çekip yatıştırmıştır.¹⁰ Coşkun’a göre Haçlı Seferlerinin gerisinde; açlık ve sefalet içerisinde bulunan topraksız köylüler, aşırı nüfus artışından kaynaklanan topraksızlık, Doğu’nun zenginliklerini ele geçirme isteği, İncil’de yazan uzak ülkeleri keşfetmek/ele geçirmek gibi istek ve arzular yatmaktadır.¹¹

Haçlı Seferleri 1270 yılına kadar sürmüştür. Kilise, bu seferlere katılan Hıristiyan şövalyeleri motive etmek için dini argümanları kullanmış, İslam’ın “sahte” bir din olduğunu, Müslümanların Hıristiyanlığı bölmeye çalıştığını, İslam’ın bir şiddet ve kılıç dini olduğunu savunmuştur.¹² Haçlı Seferleri’nin Batı ve Doğu bölünmesinde etkileri bugün bile devam eden derin fay hatlarına neden olduğu söylenebilir.

Batı’da İslamiyet’i yakından tanımak ve ona karşı savlar geliştirmek için 1147 yılında Kettonlu Robert tarafından Kuran Latinceye çevrilmiştir. Tercüme yapıtıran Hıristiyan ilahiyatçı Aziz Peter’di. Aziz Peter, bu çalışmayı Müslümanları Hıristiyanlığa döndürmek amacıyla yaptırdığını belirtmiştir.¹³ 13. asırda Avrupa’da Roger Bacon (1214-1292), Robert Grossetest (ölümü 1253), Albert le Grand (1206-1280), Thomas d’Aquin (1226-1274), Siger de Brabant (1235-1282) gibi isimler İslam medeniyetini yakından tanıyan kimselerdi.

Batı’nın Doğu hakkındaki bilgilerini zenginleştiren ve yenileyen önemli bir kaynak, XIII. Yüzyılda Venedikli tacir Marco polo’nun Doğu’nun uzak ülkesi Çin’e yaptığı seyahat sonrasında kaleme aldığı seyahatnamesidir. Doğu’nun zenginliği, Çin’in büyüklüğü, gücü ve tekniği ile ilgili anlattıkları büyük ilgi çekmiştir. Marco Polo’nun kitabı, her ne kadar ilk baslarda hiç kimse tarafından ciddiye alınmamış ve çok fazla abarttığı düşünüldüğü için Marco Polo’ya “Milyoner” lakabı takılmışsa da, sonraki dönemlerde Batı dünyası için vazgeçilmez kaynaklardan biri olmuştur.¹⁴

¹⁰ Thierry Hentsch, age. s.61.

¹¹ İsmail Coşkun, “Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. dizi, Sayı 6, İstanbul Üni. Edeb. Fak. Yay., 2003:50-51.

¹² Suat Yıldırım, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2003:22.

¹³ İbrahim Kalın, age. s.71.

¹⁴ Ayşen Şatiroğlu “Marco Polo’nun Yazıları Bir Ütopya Olarak Okunabilir mi?” *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, Sayı 6, İstanbul Üni. Edeb. Fak. Yay., 2003:127-141.

Marco Polo'nun eseri, tüccarlar ve devlet adamları için gerekli olan bilgilerin ötesinde, ayrıca, Uzak Doğu'nun göz kamaştırıcı zenginliklerine, bölgenin ticari ilişkilerine ve ticaretin yönüne, karşılaştığı Doğulu halkların gelenek ve göreneklerine ilişkin olarak da ilginç bilgiler vermiştir. En önemlisi de Avrupa ile Uzak Doğu arasında yer alan halkların Batılılara karşı dostça davranışlarından bahsetmektedir. Yani, arada savaşmak zorunda kalacakları Yakın Doğu'nun savaşçı Müslüman toplumları yoktu. Bu da, zahmetsizce el koyacakları bir zenginlik konusunda Batılılara yapılan bir davet anlamına geliyordu. Elbette bütün bu anlatılanlar, Batılı insanın iştahını kabartmıştır. Anlattığı ülkelerin iklimi, nüfusu, dini, ulaşım imkânları vb. gibi özelliklerden ayrıntılarıyla bahsetmiş olması da Polo'nun eserinin "rehber" niteliğini, başka bir deyişle bu zenginliklere hangi yolları takip ederek ulaşabileceklerini de göstermekteydi.¹⁵

Marco Polo'nun Uzak Doğu gözlemleri bu bölgenin gizemli zenginliklerini betimlerken, 1492 yılında Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfi Avrupa'nın yönünü Batı'ya çevirmesini sağlamıştır. Kristof Kolomb'un keşfi her alanda olduğu gibi Batı ve ötekisi ilişkisinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹⁶ Kolomb'un keşfettiği bu kıta hem doğal kaynakları, hem insan potansiyeli hem zenginlik ve servet elde etmek için eşsiz kaynaklar sunmuştur. Kolomb keşfettiği bu toprakları şöyle anlatmıştır: "Bu topraklarda çok bol altın var. Bu odalarda öyle yerler varmış ki, insanlar topraktan çıkardıkları altınlardan koca koca küpeler, bilezikler yapıp boyunlarına, kulaklarına, kollarına, bacaklarına takarlarmış. Ayrıca değerli taşlar, inciler, baharatlar da var. Hem de sayıya gelmez çoklukta."¹⁷

15. asrın sonlarında bu gelişmeler yaşanırken aynı dönemde Fatih'in İstanbul'u fethi Avrupa'da bir Türk korkusuna yol açmıştır. Özellikle 16. asırda artan bu endişe Avrupa'nın kendi içinde yaşadığı mezhep savaşlarına denk düşmüştür. Bu çatışmalar Westfalya Düzeni'ne (1648) kadar devam

¹⁵ Ayşen Şatiroğlu, age., s. 127-141.

¹⁶ Coşkun'a göre Batı'nın öteki ile olan ilişkisi iki yönlü bir gelişme içinde olmuştur. Birincisi yerleşik veya "geleneksel öteki" olarak Doğu uygarlıkları ile olan ilişkisi, diğeri ise Amerika kıtasının keşfi ile beraber "yeni öteki"lerle kurulan ilişkidir. İsmail Coşkun "Öteki ile Karşılaşmalar Gezi Edebiyatı ve Şarkçılık", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İBB Kültür Müd. Yayınları, 2007:141.

¹⁷ K. Kolomb, *Seyir Defterleri Keşif Yolculukları Günlüğü*, Sait Maden (Çev.), İstanbul:Çekirdek Yayınları, 1999:66.

etmiştir. Bu dönemde Avrupa'da Türkleri ve Müslümanları tanımaya yönelik çalışmalar da başlamıştır. Paris'te College de France'da 1539 yılında Guillaume Postel (1510-1537) ilk Arapça kürsüsünü kurmuştur. Postel 1535 yılında İstanbul'a gelerek Rumca, Türkçe, Arapça, Kıptice ve Ermenice öğrenmiştir. Yine bu dönemde Jean Bodin (1530-1596), Pierre Belon (1517-1564) Doğu'ya ilişkin gözlemlerini Batı'ya aktarmıştır.¹⁸ Postel, ötekini daha iyi eritebilmek amacıyla onu daha iyi "anlamak" için gösterdiği çabalarıyla yenilikçi, öncüdür. Hatta Şarkiyatçılığın öncüsü sayılabilir.¹⁹

Doğu'ya karşı diğer bir bakış açısı da kökleri Yunanlılara kadar dayanan "Şark Despotizmi"dir. Sürekli tedavüle sokulan bu düşünce N. Machiavelli, Montesquieu, Karl Marks tarafından savunulmuştur. Bunu ilk dile getirenlerden birisi "Prens" isimli eseriyle tanınan İtalyan filozof N. Machiavelli (1496-1527)'dir. Machiavelli, Osmanlı yönetim sistemi ile Batı yönetimini karşılaştırmıştır. Ona göre Doğu'da halk hükümdarın malıdır. Bütün yetki mutlak bir hükümdara aittir. Batı'da ise Kralın çevresinde pek çok ayrıcalıklı ve saygın sınıflar vardır. Kralın yetkileri de sınırsız değildir.²⁰ Karl Marks Şark despotizmi kavramını benzer formlarla dile getirmiştir: "Bu on binlerce çalışkan ataerkil ve zararsız örgütlenmenin dağıtılmasını ve paramparça edilmesini, yıkımlar içine düşmesini ve bunları oluşturan bireylerin eski uygarlık biçimlerini kalıtsal yaşam araçlarını yitirmelerini görmek ne denli üzücü olursa olsun, saf ve sevimli köy topluluklarının, zararsız görünümüne karşın her zaman Doğu despotizminin temellerini oluşturmuş olduklarını, bunların insan zihnini olabilecek en dar çerçeve ile sınırlandırdığını, onu hurafenin karşı konmaz aleti haline getirdiğini, geleneksel kurallara köle ettiğini, onu her türlü büyüklükten ve tarihsellikten yoksun bıraktığını unutmamalıyız."²¹

17. asırda Batı'da "Türk korkusu" atlatılmıştır. Avrupalı devletler halklarının inanç özgürlüğünü tanımış, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması prensibini getirmiştir. Kilisenin gücü sınırlandırılmış, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun sona erdiği doğrulanmıştır. Avrupa'da

¹⁸ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul:Küre Yayınları, 2006:60.

¹⁹ Thierry Hentsch, age. s.113.

²⁰ Niccolo Machiavelli (1998) *Prens*, H. Kemal Karabulut (Çev.), İstanbul:Sosyal Yayınları, 1998:299-300.

²¹ F. Engels, & K. Marks Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri, Mihri Belli (Çev.), Ankara:Sol Yayınları, 1977:114-115.

milliyetçi akımlar güç kazanmıştır.²² Avrupa'da iç barışın sağlanması, Avrupa'nın dünya siyasetindeki gücünü de artırmıştır. 11. asırdan itibaren Avrupa'da başlayan dönüşümler artık sonuçlarını göstermeye başlamıştır. Bu dönüşümler arasında tarımda verimlilikle birlikte nüfusun artması, üniversitelerin kurulması, kentlerin özerk bir yapıya kavuşması, tercüme faaliyetleri, felsefe ve bilimdeki gelişmeler, paranın satın alma gücünün artması, Kilise'nin mutlak gücünün sınırlandırılması ve ulus devlet oluşumlarının güç kazanması sayılabilir.²³ Sanayi devrimi ile Batı sanayisinin gereksinim duyduğu hammadde, doğal kaynaklar, ticaret yolları ve mallarını satabileceği yeni pazarlar koloni ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Coğrafi keşiflerle Amerika kıtasının zenginliklerine el koyan Batı Avrupalı ülkeler, sonra Uzak Asya ve Afrika kıtasını kolonileştirmiştir. Burada kurdukları kolonilerde halkları ucuz işgücü olarak kullanmış, Avrupa kapitalizmi için gerekli hammaddeyi buradan temin etmiştir. Kolonicilikle elde edilen servet birikimi bütün Avrupalı ülkelerin iştahını kabartmıştır. İspanya, Portekiz'le başlayan koloni faaliyetlerine sonra Hollanda, İngiltere, Fransa katılmıştır. Kolonicilik faaliyetlerinin ülkelerin işgal edilmesi, doğal kaynaklara el konulması, ülke halklarının köleleştirilmesi olarak bakılmaması için Avrupalılar bu saldırıları haklı çıkarıcı bazı söylemler üretmeye çalışmıştır. Bunun en güzel örneğini kendini yüce Fransız ulusunun evrensel değerlerini dünyaya taşıyan bir Mesih olarak gören Napolyon'un Mısır seferinde halka dağıttığı bildirilerde görmekteyiz. Napolyon Mısırlılara şöyle seslenmiştir: "Ey Mısırlılar! Size benim buraya dininizi ortadan kaldırmak için geldiğimi söylüyorlar. Bilin ki bu bir yalandır ve bu tür sözlere değer vermeyin. Onlara şunu söyleyin: Ben buraya sizin haklarınızı zalimlerin elinden almak için geldim."²⁴

Bu noktada artık "sömürgeciliğin keşif kolu" olarak şarkiyatçılık [oryantalizm]'tan söz etmek gerekir. Edward Said'in bütün dünyada ses getiren önemli çalışması olan "Şarkiyatçılık", Batı ve Doğu arasındaki güç ilişkilerinin bir soykütüğünü çıkarmıştır. Şarkiyatçılık nedir? Enver

²² Oral Sander *Siyasi Tarih İlkçağ'dan 1918'e*, 22. Baskı, Ankara:İmge Kitabevi, 2011:100-101.

²³ Maurice Duverger *Siyasal Sosyoloji*, Şirin Tekeli (Çev.), İstanbul:Varlık Yayınları, 1998:292-294.

²⁴ İbrahim Kalın, "Napolyon ile Ceberti Arasında: Modern Döneme Girerken Oryantalizmin Yeni Yüzleri", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul: İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007:172.

Abdülmelik'e göre iki tür Şarkiyatçılık vardır. Birincisi, çeşitli alanlarda bilginin sınırlarını geliştiren, bir akademik ilgiden kaynaklanan Doğu çalışmalarıdır. İkincisi ise amacı işgal edilen bölgelerdeki halkların bilinçlerine "Avrupalı güçlere köle olmalarını işleme" olan bir Şarkiyatçılıktır. Bunun için bu halklar ikna edilmeli, onlara Avrupa kültür ve uygarlığının efendi olduğu kabul ettirilmelidir. Bunun için de istihbarat bilgilerinden askeri, ekonomik ilgilerden, akademisyenlerden oluşan büyük bir gruptan faydalanılır.²⁵

Edward Said, Şarkiyatçılığı üç yönden eleştirir:

- a. Şarkiyatçılık kendisini Doğu'nun şeffaf bir okuması olarak sunar.
- b. Said, Şarkiyatçıların kendilerini tarafsız göstermelerine karşı çıkar.
- c. Said, Şarkiyatçıların ancak emperyalizmin Müslüman toprakları işgal etmesinden sonraki süreçte geliştiğini ve oryantalizmin bu işgalleri meşrulaştırdığını söyler.²⁶

Said'in de belirttiği gibi Şarkiyatçılık, Batı dışı toplumların geleneksel olandan kurtararak modernleştirilmesi ve denetlenmesi esasına dayanmaktadır. Batı, kendini tarihin merkezine özne olarak koymuş, kendi dışındaki toplumların tarihsizliğini ilan etmiştir.²⁷ Yani Şarkiyatçılık, Avrupamerkezcilikle birlikte doğmuştur. Avrupamerkezcilik, Avrupa dışında dünyayı en azından kültürel açıdan "boş" ya da "onda olmayanlar" nedeniyle geri kalmış ve bundan dolayı da Avrupa'nın müdahalesine muhtaç olarak temsil etmiştir.²⁸

Şarkiyatçılık Avrupa'da kurulan Doğu Enstitüleri ile başlamıştır. Şarkiyatçılığın kurucusu olarak da Sylvestre de Sacy (1758-1838)'den söz edilir. Sacy, 1822'de "Société Asiatique" [Asya Cemiyeti]'ni kurmuştur. Onun çalışmalarını önemli kılan geliştirmiş olduğu metodolojidir. Oluşturduğu sistem, pedagojik görüşleri, yarattığı bilimsel gelenek şarkiyatçılık

²⁵ Enver Abdülmelik "Krizdeki Oryantalizm", *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Melike Kır (Çev.), Ankara:Doğu-Batı Yayınları, 2007:44.

²⁶ Edward Said *Oryantalizm*, Nezih Uzel (Çev.), İstanbul:İrfan Yayınları, 1996:38-39.

²⁷ Hasan B. Kahraman "From Culture of Politics to Politics of Culture", *Remaking Turkey: Globalization, Alternative Modernities, Democracies*, Keyman, E. F. (Ed.) New York:Lexington, 2007:76.

²⁸ Arif Dirlik, *Postkolonyal Aura*, Galip Doğduaslan (Çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2008:209.

sahasında belirleyici bir etki bırakmıştır. Onun yetiştirmiş olduğu birçok öğrenci bu geleneği devam ettirmiştir.²⁹

Batı üniversitelerinde kurulan Şark kürsülerinde Doğu'nun tarihi, dili, gelenekleri, kültürü, edebiyatı üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Batılılara göre bu disiplinlerin amacı Doğu'yu tanımak, onun nesnel bir incelemesini yapmaktır. Yukarıda da değindiğimiz gibi burada nesnel bir Doğu incelemesi yapılmamakta, Batı'nın sömürgeci amaçlarını haklı çıkaracak bir Doğu algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Batı için Doğu, zengin doğal kaynaklar, keşfedilmemiş madenler, ucuz emek ve büyük bir pazardır. Bu yüzden de Doğu asla kendi haline bırakılamaz. Bu işgalleri haklı çıkarmak için Şarkiyatçılık, "Doğu, kendi kendini yönetemez, yönetilmesi gerekir" gibi tezler üretmiştir. Bir taraftan akademik kuruluşlar Doğu'nun "tarafsız" incelemelerini yaparken diğer taraftan da Burton, Scott, Kinglake, Disraeli, Curzon, Warbuton, Nerval, Chardin, Chateaubriand, Flaubert, Lamartine, Tavernier gibi Avrupalı gezginler Doğu'yu yeniden keşfe çıkmışlardı.

Batılı gezginlerin Doğu'ya ilişkin gözlemlerinden birkaç örnek vermek dönemin egemen düşünme biçimini göstermek açısından yeterli olabilir. Örneğin Lamartine'e göre; "Doğu kùltlerin, mucizelerin hatta batıl inançların ülkesidir. Orada düş gücünü biçimlendiren büyük düşünce dindir. Bütün bu insanların yaşamı, kanunları ve gelenekleri dine dayalıdır. Batı hiçbir zaman böyle olmamıştır. Neden? Çünkü bunlar daha ilkel, daha basit bir ırktır, köklerinden hala kopamamış barbarların çocuğudur."³⁰ Lamartine, Osmanlı Sultanı Abdülmecit ile yaptığı görüşmeyi anlatırken Türkleri şöyle tanımlar: "...Anayurtları; Asya'nın dağları ve vadileri olan bu insanlar, kır yaşamına karşı duydukları özlemi, saraylarına kadar getirmişlerdir. Kadın, at, silah, ağaç ve pınar. İşte Türk'ün beş cenneti..."³¹ Lamartine Ruslarla ilgili ise şu tespitlerde bulunmuştur: "...Ruslara barbar demek istemiyorum. Onlar da Batı milletleri kadar uygarlaşmış ve ilerlemişlerdir... Ruslar, bozkırların ve çöllerin içinden gelen köklü bir millettir. Yalnız, Rus uygarlığı ile Fransız uygarlığı arasında önemli bir fark vardır. Rus uygarlığının kaynağı boyun eğme, Fransız uygarlığının kaynağı

²⁹ Edward Said, age. s.205.

³⁰ Akt. Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, 3. Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları, 2005:68.

³¹ A. Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Serhat Bayram (Çev.), İstanbul:Sabah Gazetesi Yay., 1991:23.

ise düşüncedir. Ruslar bir efendi, Fransızlar ise yasa isterler. Onlar köleliğe soyluluk kazandırır ve önderlerinin kişiliğinden en uç noktaya ulaşmasını sağlarlar... Rus uygarlığı, tutsaklık gibi sessiz dururken, Fransızların ki sürekli düşünür, konuşur, yazar... Onlar geçmişe, bizler ise geleceğe bakarız..."³²

Bir başka gezgin Nerval, Türklerle ilgili sözlerini çok eşliliğe getirir ve şu yargıda bulunur: "... Burada her şey Avrupalıların hayal ettiğinden çok daha sade ve muntazam geçer. Türklerde çok kadın almanın, nesli artırmaktan başka hiçbir gayesi yoktur."³³ Doğu'nun duygusal olduğu ilgili görüşlerini ise şöyle dile getirmiştir: "... Ahlak ve eğitim konusunda şarklılar bizden farklı düşünüyor. Biz duyguları söndürmeyi, törpülemeyi, onlar ise geliştirmeyi hedef alır."³⁴

Doğu yolculuklarında zaman zaman Müslüman kadının peçesi de konu edinilir. Peçe, Batılı için fantastik bir imgedir. Peçe, gizli ve yasak olanın çekiciliği ve egzotizmini yansıtır. Sanki kazara açılan her peçenin ardından nefes kesici güzellikte bir yüzün görünüp kaybolması kuraldır. Doğu yolculuğunun anıları bu iç gıcıklayıcı, egzotik tablolar yinelenir.³⁵ Doğu adeta Batılının gözünde ardında değişik egzotizmler barındıran peçeli bir kadın bedeni gibidir. Onun görünür olmaması değişik hayallerin kurulabilmesini sağlar. Peçe kalktığında Doğu kendi bedenini Batı'ya sunacaktır. Doğulu Peçe, Behdad'a göre; "Öznenin arzusunu feshetmez, tersine engelin üstesinden gelmenin skoptik dürtüsünü uyandırır. Arzunun nesnesinin özne tarafından keşfedilebilmesi için na-mevcut olması ya da en azından başlangıçta erişilmez olması gerekir. Doğulu kadının peçesi, ötekiyle bütünlük sağlama arzusunu uyandıran nesnenin gizlenmişliğini veya na-mevcutluğunu iletir."³⁶

19. asırda edebiyatta, sanatta egzotik Doğu imgesi dolaşıma sokulurken çeşitli bilimsel dergilerde İslamiyet hakkında "nesnel" ve "bilimsel" yargılarda bulunulur. E. Renan, 29 Mart 1883'te Paris'te "İslam ve İlim"

³² A. Lamartine, age., s. 33.

³³ Gérard Nerval, *İstanbul Yolunda*, M. Keleş (Çev.), İstanbul: Parşömen Yayınları, 2009:74.

³⁴ Gérard Nerval, age., s. 61.

³⁵ Jale Parla, age., s. 87.

³⁶ Ali Behdad, *Kolonyal Çözülme Çağında Oryantalizm*, Sibel Erduman, Berkay Ersöz (Çev.), İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, 2007.

konulu bir konferans vermiştir. Bu konferansta İslamiyet'in gelişmeye engel olduğunu ["İslam terakkiye manidir"], Müslümanların kafalarının "demir bir çember"le kuşatıldığını ve zihinlerinin gerçeklere kapalı olduğunu savunmuştur. Bu konferans daha sonra bir makale ve ardından bir kitapçık olarak yayımlanmıştır.³⁷ Renan'a göre halkların bilimsel ilerleme bakımından farklı yetenekleri vardı. İnsanlar, kültürler ve diller arasında bir hiyerarşi vardır. Ona göre İslam geçmişte kalmış, kaldığı yerden geriye dönememiştir. Samiler için din Tanrı'dır, araştırmanın anlamı ve gereği yoktur. Bu nedenle de İslam, bilimin gelişmesini engeldir.

Görüldüğü gibi 19. asırdan itibaren Şarkiyatçılığın ilmek ilmek dokuduğu bir Doğu algısı oluşmaya başlamış, önceki dönemdeki muhayyel Doğu imgesi artık daha belirgin bir hale gelmiştir. Batı, Doğu üzerinde bir iktidar kurmak için, kendisi ile Doğu arasındaki "doğal" bir güç hiyerarşisi olduğunu savunmuştur. Avrupamerkezci bir tarih anlatısı, evrimci bir ilerleme düşüncesi bunu desteklemiştir. Tarih Yunanla başlatılmış, Roma ile devam etmiş, Hıristiyanlıkla yoğrularak Latin-Cermen uygarlığıyla zirveye ulaşmıştır. Düşünce tarihinde İslam dünyası, Mısır, Çin, Hint, Sami, Pers uygarlıklarına hiç değinilmemiştir. Böylece Doğulu toplumların tarihsizliği, özne olmadığı, Batı'nın dünya üzerindeki egemenliğinin ezeli ve ebedi olduğu düşüncesi Doğulu halkların bilincine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Batılı akademik kurumlar, bunu "bilimsellik" maskesi altında yapmıştır. Uygarlığı, dili, kültürü, sanatı, bilgeliği ile başka bir Doğu olduğu gizlenmeye çalışılmıştır.

II. Şarkiyatçılığın Felsefi Temelleri

Batı ve Doğu ayrımını belirleyen özcü düşünce Batı felsefesinde nasıl temellendirilmiştir? Bugünkü Batı felsefesinin epistemolojik geleneğini önemli ölçüde Descartes, Kant ve Hegel geleneği çizmiştir. Ontolojik olarak Kartezyen felsefe olarak adlandırılan Descartes düşüncesi varlığı iki ayrı töze bölmüştür. Doğa (res extensa) ve ruh (res cogitans).³⁸ Mekanik kurallara göre işleyen doğa ve ayrı bir işleyiş düzeni olan düşünce. Varlık,

³⁷ Ernest Renan "İslam ve İlim", *Renan Müdafası* İçinde, Haz. Abdurrahman Küçük, İstanbul:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998:67-83.

³⁸ Gunnar Skirbekk, & Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Emrullah Akbaş, Şule Mutlu (Çev.), İstanbul: Üniversite Kitabevi, 1999:255.

bu düalite (ikilik) fikrinin etkisiyle karşılıklı tanımlanabilir bir bölünmeye uğramıştır.

Kartezyen düalizm denince zihnin bedenden ayrı ve ondan üstün olduğu anlaşılır. Her tözün bir sıfatı vardır. Beden yer kaplar, zihin ise düşünür. Düşünen ben yani Cogito, Descartes'e göre var olmanın da ana koşuludur. Çünkü ona göre; ancak düşünen özneler vardır (cogito ergo sum). Cogito'nun ayırt edici nitelikleri; düşünme, sorgulama, analiz etmedir.³⁹ Ontolojik düalizmle birlikte hiyerarşik bir yapı gelişmiştir. Bu hiyerarşide düşünen varlık beden, uzam, doğa üzerinde iktidar sahibidir. Böylece doğa insan egemenliğinin nüfuz edeceği bir sahaya dönüşmüş, ontolojik ve epistemolojik düalizm kültürel ayrımlara dayalı ontolojik formların da temelini oluşturmuştur.

Felsefesinde var olabilmeyi düşünebilmeye dayandıran Descartes'ın asıl amacı akli tanrısalılaştırmak değil Tanrı'nın varlığını aklla kanıtlayabilmektir. Fakat kullandığı tümevarımcı yöntem akla kurucu bir nitelik kazandırmış, akıl kavramı toplumsal yaşamı düzenlemede, yönetmede referans alınan aşkın bir kaynağa dönüşmüştür.⁴⁰ Descartes, bir Rasyonalist ve Spiritüalist olarak, kendi felsefesinin getirdiği sorunlar dolayısıyla, aynı zamanda Pozitivizm ve Empirizmin önünü açan felsefelerin de temelini atmıştır.

Descartes sonrası felsefe onun ortaya koyduğu düalist düşünceyi aşmaya çalışmıştır. Leibniz'in "monadoloji"si ve Spinoza'nın "ontolojik monizm"i bu felsefeye verilmiş yanıtlardır. Leibniz, Descartes'ın aksine, ruh ve beden ayrımında farklı bir değerlendirme yapmıştır. Leibniz'de Descartes'ın tersine, özneler ruh ve bedeni birlikte taşırlar. Her monadın bir bedeni ve ruhu vardır.

Kopernikus devrimi gibi felsefede büyük bir devrim yaptığını öne süren Kant, bilginin nesnelere uydurulması gerektiği düşüncesini terk ederek, nesnelere kendilerini bilgilerimize uydurmaları gerektiğini savunmuştur. Kant, zihnin pasif olduğu ve nesnelere kendi yasalarını bize dikte ettiğini reddetmiştir. Ona göre nedensellik gibi bir ilke deneyimden önce gelir. Bu durumda deneyimden kaynaklanmış olamaz. Bu nedenle zihnin apriori

³⁹ Server Tanilli *Yaratıcı Aklın Sentezi*, 3. Baskı, İstanbul:Adam Yayınları, 1998:84-85.

⁴⁰ M. Hardt & A. Negri, *İmparatorluk*, Abdullah Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008:103.

[önsel] formlarını incelemek gerekir. Nedensellik, zaman, mekân gibi. Kant felsefesi özne merkezlidir. Bilmenin odağında insan zihni vardır. Kant'ın öznesi “aklını kullanma cesareti gösterebilen” aydınlanmış öznedir.⁴¹ Bu yönüyle Kant, Descartes'in cogito'sunun ontolojik üstünlüğünü devam ettirmiştir. Bilgide özneye öncelik tanımıştır.

Kant, özne merkezli bir felsefe geliştirirken akla da sınır çizmiştir. Bu sınırı varlık sahasında fenomen ve numen üzerinden belirlemiştir. Ona göre akıl, ancak fenomenler [görünüşler] dünyasında iş görebilir. Numen [“Ding an sich” (kendinde şey)] ise bilinemez. Çünkü numen zihinden bağımsız bir varlığa sahiptir. Fenomenler ise bilme edimi sürecinde zihin üzerinde bıraktıkları etkilerle yani deneyimlerle bilinebilirler. Anlama yetisinin apriori formları yalnızca fenomenler dünyasında iş görebilir.

Kant'ın bilgimizi fenomenler dünyası ile sınırlandırması, varlığın kökeni, amacı ve anlamını bulmayı amaçlayan, Aristoteles'in “ilk felsefe” adını verdiği metafiziğin de temelini oymuştur. Kant'a göre metafiziğin sorularına kesin yanıtlar verilemez. Çünkü metafizikle ilgili konularda aklın işleyebileceği herhangi bir veri yoktur. Kant metafiziği belki gereksiz görmemiş, varlığını da kabul etmişse de bu soruların yanıtlanamaz olduğu savunmuştur. “İnsan aklının, kendi bilgi türü içinde şaşılması bir yazgısı vardır, o çözemeyeceği bir takım sorularla yüklüdür, buna karşın onlardan kurtulamaz, çünkü bunlar onun yapısı gereğidir.”⁴² Kant, ruh, evren ve Tanrı konularını ele alan metafiziğin sorularının, insan zihninde “antinomi”lere [çatışma] yol açtığını savunur. Burada antinomilerin temel nedeni düşüncenin deneye dayanmamış olmasıdır. Özetle Kant, inancı felsefe dışına itmiş, vicdana hapsedmiştir. Ontolojik olarak Descartesçi hiyerarşiyi devam ettirmiştir. Fenomenleri öncelemiş numeni ise dışlamıştır. Bu yaklaşım rasyonel olarak temellendirilemeyen bilgilerin ve bu bilgileri ürettiği düşünülen öteki özne ve kültürlerin dışlanmasına zemin hazırlamıştır.

Kant'ın düşüncelerinin pozitivizm üzerinde belirgin bir etki yapmasına şaşdırmamak gerekir. Kant'ın bilgiyi fenomenal alana indirgemesi ve ancak burada kesin bir bilgiye ulaşılabileceğini savunması, olgusalığa dayanan

⁴¹ Immanuel Kant “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, Nejat Bozkurt (Çev.), 11, İstanbul, 2000:18.

⁴² Immanuel Kant *Pratik Usun Eleştirisi*, İsmet Zeki Eyüboğlu (Çev.), 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 1997:14.

pozitivizmin gelişimine de kapı aralamıştır. Pozitivist düşüncenin savunucusu Auguste Comte, doğanın mutlak ve yüce bir amacı olduğunu reddetmiş bunun yerine sadece olgular arasındaki ilişkileri gözlemek gerektiğini savunmuştur.⁴³ Ona göre bilimin temel amacı olgular arasındaki değişmez ilişkileri bulmaktır. Galile'den beri insan, doğanın dilini çözmeyi amaçlamış bunun yöntemini aramıştır. Newton'la birlikte ölçülebilir, çözümlenebilir bir doğa düşüncesi gelişmiştir. Comte da bilimdeki kesinliği felsefeye taşıyarak felsefenin sadece olguların değişmez yasalarını keşfetmesini önermiştir. Comte, tarihi ele alırken üç aşamalı bir sıralama izlemiştir. Bu aşamalar; teolojik, metafizik ve pozitif aşamadır. Ona göre teolojik aşamada doğa olaylarının gerisinde Tanrı korkusu, mucize ve olağanüstülükler aranır. Metafizik dönemde ise doğaüstü varlık ve açıklamaların yerini soyut güçler alır. Son aşama olan pozitif aşamada; "mutlak kavramları elde etmenin imkânsızlığını kabul eden insan zihni, kendini, yalnızca, iyi düzenlenmiş akıl yürütmenin ve gözlemin kullanımıyla, fenomenlerin gerçek yasalarını yani onların değişmez art arda geliş ve benzeşim ilkelerini keşfetmeye adanmak için, evrenin nedenlerini öğrenmeye çalışmaktan vazgeçer..."⁴⁴

Comte, tarihsel ilerleme ve gelişmeye dayanan evrimci bir yol izlemiştir. Bütün toplumların bu aşamaları geçmesi gerektiğini ve nihai olarak ulaşılabilecek son noktanın bilimin ve olguların ışığındaki pozitif felsefe dönemi olduğunu savunmuştur. Comte'un bu düşüncelerinden Şarkiyatçılık da ilham almıştır. Doğulu toplumlar için kullanılan az gelişmişlik düşüncesi, onların henüz bilimsel düşünceye geçememiş olması ile de açıklanmıştır.

İdealist düşünce ile tarihin diyalektik bir okumasını yapan Hegel, tarihin insanın özgürleşmesi yönünde aktığını ve bunu sağlayanın diyalektik çatışma olduğunu savunmuştur. Çatışma ancak bir tarafın boyun eğmesi veya ölümle sona erer. Hegel bu görüşünü köle-efendi diyalektiğinde somutlaştırmıştır. Hegel bir öz bilincin olabilmesi için başka insanların varlığının gerekli olduğunu öne sürer. Bu iki insan arasında biyolojik

⁴³ Veysel SÖNMEZ, "Auguste Comte (1798-1857) Pozitivizm (Olguculuk)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3, 2010:161.

⁴⁴ Auguste Comte *Pozitif Felsefe Kursları*, Erkan Ataçay (Çev.), İstanbul:Sosyal Yayınları, 2001:33.

hayatlarını tehlikeye sokacak bir mücadele gereklidir.⁴⁵ Bu mücadelede üç seçenek ortaya çıkar:

a. İkisi de ölür, toprak olur ve doğaya dönerler. Burada kendi bilincine varma olanağı yoktur.

b. Biri ölür, hayatta kalan mücadeleyi kazanmıştır. Bu defa da kendi bilincini göstereceği, kendi efendiliğini kanıtlayabileceği başka bir bilinç kalmadığı için tam bir tanınma olmayacaktır.

c. Mücadele esnasında taraflardan birisi geri çekilir ve yenilgiyi kabullenir. Böylece ötekinin egemenliğini kabul eder. Kendisinin insanlığından feragat eder. Doğa karşısındaki mücadeleyi kaybederek, kendi insanlık değerini de düşürmüştür.⁴⁶

Aleksander Kojeve, Hegel'in köle ve efendi diyalektiğini şu şekilde yorumlamıştır. Ona göre ilk bilinçli başlatıcı "ben" yani efendidir. Onun talepleri "sahici" ve "asli" beklentilerdir. Bu yüzden efendi kölenin hâkimidir. Köle, efendisinin isteğine uygun biçimde üretir, hizmet eder. Köle aracılığıyla efendi doğaya ve tarihe hükmeder. Köle ve efendi arasındaki diyalektik süreç ortadan kalktığına tarihin sonuna gelmiş olur. Çünkü evrensel tin/zihin diyalektik gelişimini tamamlamış olur. Hegel'in Batı düşüncesinin gelişimine atfettiği Mesiyanik özellik yani zihnin özgürleştiği ve mutlak bilmeye eriştiği alan-mekân olarak Batı düşüncesi yorumu 19. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olmuştur. Hegel'e göre özgürleşmeye doğru giden düşünce Batı'da son bulacaktır.⁴⁷

Hegel diyalektiği, hem çatışmayı olumlu hem de kimlik inşası için ötekinin varlığını zorunlu görmüştür. Kendini öteki üzerinden inşa etmeye çalışmıştır. Öteki, öznenin kendi egemenliğini gösterebileceği bir sahnedir. Bu diyalektik ilişki ile ortaya çıkacak gerilim, öznenin harekete geçmesini ve kendini aklın yolunda geliştirmesini sağlayacaktır. Bugün de kendi kimliğini sürekli bir düşman öteki üzerinde tanımlamaya çalışan Batı düşüncesi bu noktada Hegel'i izlemektedir. Öz bilinç sahibi varlıkla, öz bilinci olmayan varlık düalizmine dayanan bu karşıtlık temelinde Batı, daima bir düşman yaratmaya çalışmaktadır. Kendi sahip olduğunu değil ötekinin "kötü",

⁴⁵ Yücel Bulut, age, s. 11.

⁴⁶ Ali Akay *Tekil Düşünce*, İstanbul: Afa Yayınları, 1991:21-22.

⁴⁷ Alexandre Kojeve *Hegel Felsefesine Giriş*, Selahattin Hilav (Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2000:42.

“ölümcül”, “ilkel” dürtülerini öne çıkaran bu tutumda öteki ile savaş ve onu tüketme zafer olarak görülmektedir.

Descartes’tan Hegel’e kadar Batı felsefesine egemen olan düalizm, sürekli karşıtlıklar üretmiş, hayatı bölmüştür. Özne-nesne, düşünen varlık- yer kaplayan varlık, fenomen-numen, köle-efendi, rasyonel-irrasyonel, olgusal-metafizik gibi ayrımlar içerisinde Batı düşüncesi kendi egemenliğini inşa etmeye çalışmıştır. Kendisini egemen, özne olarak belirledikten sonra ötekini boyun eğen, kendi varlığının bile farkında olmayan bir nesne kategorisine indirmiştir. Bu düalizm Batı’yı daima bir öteki üretmeye, ötekiyle çatışmaya ve kendini öteki üzerinden tanımlamaya itmiştir. Ötekine bir söz hakkı tanımadan, onu dönüştürerek kendi egemenliğini kanıtlamaya çalışmıştır. Kendi öznel deneyimini evrensel olarak sunmuştur.

III.Garbiyatçılık Bir Alternatif Olabilir mi?

Şarkiyatçılık, Batı’nın Doğu’ya karşı egemenlik ilişkisine dayalı bir ötekileştirme pratiğidir. Batı, kendi üstünlüğünü kanıtlayacak “hayali bir Doğu” yaratmış ve bunu nesnel bir okuma olarak sunmuştu. Bu noktada Doğu’nun Batı’ya yönelik tavrı ne olmalıdır? Bunun için Garbiyatçılık adı verilen bir araştırma sahasından söz edilmektedir. Müstağrip [occidental] kavramını Türkiye’de ilk kez Cemil Meriç, Ahmet Mithat’tan aktardığı şu ifade ile müstağribi tanımlamıştır. “Müsteşrik, Doğu irfanı ile uğraşan Avrupalıların verdikleri isim. Aynı mevzu üzerinde çalışan bir Osmanlı’ya bu ismin verilmesi caiz değildir. Biz, son devir muharrirleri, maarifi garbiyeyi Şark’a ithale çalışan birer müstağribiz.”⁴⁸ Meriç “müstağrip”in Tanzimat sonrası Türk aydınına en çok yakışan sıfat olduğunu söyleyerek, onu “körü körüne Batı’yı taklit ve Batı hayranlığı” şeklinde olumsuz bir anlamda kullanmıştır.

Garbiyatçılığı bilimsel bir disiplin olarak ilk defa, “Mukaddimetün fi ilmi’l-istiğrâ” (Oksidentalizm İlmine Giriş) adlı eseriyle Mısırlı Hasan Hanefî dile getirmiştir. Onun bu eserinden sonra Garbiyatçılık İslâm dünyasında bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hanefî, Doğu’nun Batı’yı araştırılacak bir “obje” olarak değil de bir öğretmen olarak gördüğü müddetçe mevcut “geri kalmışlık algılayışı”nın devam edeceğini ve Doğu’nun Batı’yı bir “fareyi laboratuvarında inceleyen ilim adamı” misali

⁴⁸ Cemil Meriç, Bu ülke,39. Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları, 2012:131.

araştırma konusu edinmesinin zamanının geldiğini belirterek, Garbiyatçılık ile Batı'yı akademik ve entelektüel olarak tahlil etme ve araştırmayı kastettiğini söylemiştir. Hanefi'ye göre artık dünya yeni bir dönüşüme hazırdır. Batı, özne olma niteliğini kaybetmiştir. Garbiyatçılık, Batı'yı Batılı olmayan bir dünya görüşünde yola çıkararak ele alacaktır.⁴⁹

M. Mutman'a göre Garbiyatçılık, modern Batı'ya ait değerlerin reddi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle de Şarkiyatçılığı ters çevirme işlemidir.⁵⁰ M. Ahıska'ya göre ise Garbiyatçılık; tarihsel Batı-Doğu ayrımı içinde nesneleştirilip ötekileştirilen Doğu'nun Batı'ya karşı göstermiş olduğu karmaşık tepkilerdir.⁵¹ Garbiyatçılık, Batılı olmayan toplumların, Batı'ya karşı eleştirel bir okuma içerisine girmesidir. Batılı değerlerin evrenselliği ve teklifi düşüncelerini reddeder. Özetle Garbiyatçılık, Batı ile temas eden Doğulu aydınların Batı'yı tanıma, yorumlama çabasıdır.

Batı'da ise Garbiyatçılık Şarkiyatçı önyargılarla tanımlanmıştır. Bruma ve Margalit'e göre Garbiyatçılık, Batının periferisinde kalmış, modern yaşamda kendine yer edinememiş, kent yaşamın yozlaştırıcı hayatından, geleneksel değerlerin aşınmasından Batı'yı sorumlu tutan duygusal bir tepkidir.⁵² Batı dışı toplumlarda Batılılaşmanın tepeden inme ve şeklen uygulanması; geleneğe ve dine yapılan saldırılar, Doğu'da Batı'ya duygusal yönü ağır bir nefret beslenmesine yol açmıştır. Buradaki tanımda iki temel hata göze çarpmaktadır. Birincisi Şarkiyatçı ön yargıların devam ettirilerek Doğu'nun duygusal olduğu, olguları nesnel ve bilimsel olarak kavrayamadığı, elindeki hazır reçeteleri bile uygulamaktan acizliği dile getirilmiştir. Diğer bir hata ise ortaya çıkan sorunları Batılı değerlere değil onu "yanlış" uygulayanlara yönlendirmiş olmasıdır. Yani bugün Doğu'daki az gelişmişlik, terör, şiddet, fanatizm gibi olayların sorumlusu Batı değil, Doğu'nun kendisidir. Batı düşüncesinin Doğu'da kabul ettirmeye çalıştığı rasyonalite, düalizm, ilerleme, akli tanrılaştırma, profanlaşma, hayatı

⁴⁹ Hasan Hanefi "Oryantalizmden Oksidentalizme", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul:İBB Kültür Müd. Yayınları, 2007:80-81.

⁵⁰ Mahmut Mutman, "Şarkiyatçılık/Oryantalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, Modernleşme ve Batıcılık İçinde, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul:İletişim Yayınları, 2009:196.

⁵¹ Meltem Ahıska, Şarkiyatçılık/Garbiyatçılık: Modernliğin Çıkması, *Barbarları Beklerken*, Müge Gürsoy Sökmen, Başak Ertür (Haz.) İstanbul: Metis Yayınları, 2010:194.

⁵² I. Bruma & A. Margalit *Garbiyatçılık Düşmanlarının Gözünden Batı*, Güven Turan (Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2009:73.

parçalama, insanı metafizik bağlarından koparma, yabancılaşma, doğadan uzaklaşma ve Batı'nın kolonyalist politikalarının sorunların temel nedeni olduğu gizlenmeye çalışılmıştır.

Batı ile karmaşık ilişkilerin odağındaki Garbiyatçılık, Şarkiyatçılığın alternatifi olabilir mi? Garbiyatçılık, Şarkiyatçılığın taşıdığı özcü felsefe, düalizm, ötekini kategorize etme ve çarpıtma, aşılmaz ön yargılar inşa etme gibi tutumları aşamadığı için bir alternatif üretmesi zor gözükmektedir. Garbiyatçılık, Batı'yı ötekileştirerek onu kendi silahı ile vurmaya çalışır. Batı'nın sergilediği aynı özcü yaklaşımı devam ettirir. Batı ve Doğu ayrımına karşı çıkmaz. Bunu daha da derinleştirir. Bu yüzden temelde aynı paradoksun içine hapsolmüştür. Batı'nın eski gücünde olmadığı, güçsüzleştiğı, Doğu'nun bugün aynı noktadan ön yargılı bir Batı okuması yaparak, onu nesneleştirmesi gerektiğini savunur. Bu yüzden de sahici bir çözüm önerisi değildir. Mağduriyet üzerinden geliştirilen bu tepki ya ötekini mahkûm edecek ya da ona öykünmeye yol açacaktır.

Garbiyatçılığın Şarkiyatçılığa alternatif olamamasının bir diğere nedeni de, Şarkiyatçılığın Batı'nın Doğu üzerindeki hegemonyası sayesinde yaşamasıdır. Siyasi ve iktisadi gücü elinde tutan Batı, Doğu üzerinde sayısız inceleme ve araştırma yapmıştır. Batı üniversitelerinde, akademilerinde Şarkiyatçılık akademik bir saha haline gelmiştir. Bunu destekleyen ve finanse eden Batı sermayesidir. Oysa Doğu'da bunu yapabilecek ne bir siyasi irade, ne iktisadi güç, ne de bu konuda uzmanlaşmış akademisyenler vardır. Bizde Garbiyatçı yetişmemektedir. Bu nedenle istenirse bile Garbiyatçılığın başarılı olma şansı düşüktür.

Batı karşıtlığına dayanan Garbiyatçılık, Batı'ya karşı refleksif bir tutum göstermektedir. Sürekli Batı'ya meydan okumak, Batı'yı yeniden üretmekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu yüzden Garbiyatçılık nevrotik bir duruma da yol açmaktadır. Batı'nın gölgesinden kurtulamayan ve kendini aşağılanmış/dışlanmış hissedene Batı dışı toplumlar, Batı'ya karşı histerik bir tutum göstermektedir. Eleştirirken bile ona derinden bir hayranlık duymaktadır.

Batı'yı homojen bir yapı olarak gören bu anlayışın, Batı'daki dili yeniden ürettiğı ortadadır. Batı'da tek bir Batı yoktur. Batı içinde de Batı'yı ve onun tarihini eleştiren, Batılı ülkelerin politik tutumlarından rahatsızlık duyan aydınlar da vardır. Lois Massignon, Rene Guenon, Henry Corbin,

Roger Garaudy, Naom Chomsky, Edward Said vb. bunlardan bazılarıdır. Artık bugün Doğu'da da Batı, Batı'da da Doğu vardır.

Bugün Batı ile Doğu arasındaki ilişki yeniden ele alınmalı ve iki taraf arasında birbirine anlamaya yönelik bir dil kullanılmalıdır. Toptancı ve özcü yaklaşımlardan uzak durulmalıdır. Akademik çalışmalar kadar kültürlerarası ilişkilerin geliştirilmesi gerekir.

SONUÇ

Batı ve Doğu kavramları kökenleri Yunan uygarlığına kadar götürülebilecek ontolojik ve epistemolojik bir bölünmedir. Özellikle İslamiyet'in doğuşu ve hızla yayılması Batı'nın coğrafi ve kültürel sınırlarını tehdit etmiştir. Batı, Haçlı Seferlerine kadar savunmada kalmış, aynı zamanda İslamiyet'i tanımak için özellikle Doğu Hıristiyanlarının çözümlerine başvurmuştur. Batı'nın özellikle 17. asırdan başlayarak elde ettiği siyasi, askeri, ekonomik güç Batı-Doğu ilişkisinde hiyerarşik bir bölünmeye neden olmuştur. Batı, doğal kaynaklarını ele geçirme, insanların ucuz emek olarak kullanma ve ürettiği malları satmak için koloniler kurmaya başlamıştır. Kolonicilikle birlikte Batı'da Doğu'yu tanıma çabası sistematik bir biçim kazanmış, Şarkiyatçılık adı verilen akademik bir saha haline gelişmiştir. Şarkiyatçılık bir yandan akademik bir uğraş olarak antropoloji, tarih, linguistik, etnoloji, sosyoloji ile birlikte Doğu toplumlarını incelerken öbür taraftan da Batı'nın emperyal amaçlarına uygun bir Doğu inşası yapmıştır. Doğu'yu homojen bir bütün olarak ele almış ve orada görmek istediğini bulmuştur.

Şarkiyatçılık tarihin Batı merkezli okuması olarak Avrupamerkezcilikle birlikte işlemiş, Doğu'ya Batı'nın üstünlüğünün "bilimsel bir realite" olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Batı'nın kendi içinden gelen modernlik karşısı ama temelde onu yeniden inşa etmeyi amaçlayan revizyonist hareketler, Batı eleştirisinin akademik çevrelerde de güçlenmesini sağlamıştır.

Bugün Batı'daki krizler, kendisine yönelik meydan okumalar onun Doğu'ya karşı bakış açısındaki arkaik tutumları yeniden görünür hale getirmiştir. Batı ve gerisi [the West and the Rest] söylemi yeni düşmanlıklar ve ötekiler üretmektedir. İslam dünyasına yönelik olarak geliştirilen negatif söylem, toptancı ve özcü yaklaşım bir çözüm üretmekten ziyade Batı'ya karşı nefret söylemlerini güçlendirecektir.

Burada temel sorun İslam toplumunun, İslam uygarlığının egemen bir özne olarak kabul edilmemesi, onunla sahici bir diyaloga girilmemesi, sürekli tarihsel bagajlarla yüklü bir dilin tercih edilmesidir. İleri-geri, üstün-aşağı, egemen-tabii dikotomisini bir kenara bırakmalıdır. Daha adil, yaşanabilir, eşitlik temelinde bir dünya için bütün dinlerin ve kültürlerin egemen bir özne olarak temsil edilmesine olanak tanıyan yeni bir dünya düzeni kurulmalıdır.

İslam toplumları ise Batı'yı bütün kötülüklerin sebebi olarak görmeyi bırakıp tarihte olduğu gibi bugünde tarihin kurucu bir unsuru gibi davranmalı, Batı'ya tepkisel olarak yaklaşmaktan vazgeçmelidir. Kendi kültürel kodları, dili, felsefesi ve sanatı ile dünya sahnesinde yerini almalıdır. Kimsenin gelip kendisini içine düştüğü fakirlikten, ümitsizlikten, savaşlardan kurtarmasını beklemeden, kendisi bu sorunların çözümü için inisiyatif almalıdır. Dışarıdan gelecek her çözümün bir bedeli vardır. Bu bedel daha fazla bağımlılık ve daha büyük yabancılaşma olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdülmelik, Enver. "Krizdeki Oryantalizm", *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Melike Kır (Çev.), Ankara:Doğu-Batı Yayınları, 2007.

Ahıska, Meltem Şarkiyatçılık/Garbiyatçılık: Modernliğin Çıkmazı, *Barbarları Beklerken*, Müge Gürsoy Sökmen, Başak Ertür (Haz.) İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Akay, Ali *Tekil Düşünce*, İstanbul: Afa Yayınları, 1991.

Behdad, Ali *Kolonyal Çözülme Çağında Oryantalizm*, Sibel Erduman, Berkay Ersöz (Çev.), İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, 2007.

Bruma, I. Margalit, A. *Garbiyatçılık Düşmanlarının Gözünden Batı*, Güven Turan (Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2009.

Bulut, Yücel *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Comte, Auguste *Pozitif Felsefe Kursları*, Erkan Ataçay (Çev.), İstanbul:Sosyal Yayınları, 2001.

Coşkun, İsmail "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyoloji Dergisi*, 3. dizi, Sayı 6, İstanbul Üni. Edeb. Fak. Yay., 2003:50-51.

Coşkun, İsmail “Öteki ile Karşılaşmalar Gezi Edebiyatı ve Şarkçılık”, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İBB Kültür Müd. Yayınları, 2007:141.

Dirlik, Arif *Postkolonyal Aura*, Galip Doğduaslan (Çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Duverger, Maurice *Siyasal Sosyoloji*, Şirin Tekeli (Çev.), İstanbul: Varlık Yayınları, 1998.

Engels, F. & Marks K. *Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri*, (Çev.) Mihri Belli, Ankara:Sol Yayınları, 1977.

Hardt, M. & Negri, A. *İmparatorluk*, Abdullah Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008.

Hanefi, Hasan “Oryantalizmden Oksidentalizme”, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul: İBB Kültür Müd. Yayınları, 2007.

Hentsch, T. *Hayali Doğu*, Aysel Bora (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Huntington, Samuel “Medeniyetler Çatışması mı?” Mustafa Çalık (Çev.), *Medeniyetler Çatışması*, Murat Yılmaz (Der.), Ankara: Vadi Yayınları, 1995.

Kabbani, Rana *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Serpil Tuncer (Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

Kahraman, H. Bülent “From Culture of Politics to Politics of Culture”, *Remaking Turkey: Globalization, Alternative Modernisaties, Democracies*, Keyman, E. F. (Ed.) New York:Lexington 2007.

Kalın, İbrahim *İslam ve Batı*, İstanbul:İSAM Yayınları, 2007.

Kalın, İbrahim “Napolyon ile Ceberti Arasında: Modern Döneme Girerken Oryantalizmin Yeni Yüzleri”, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul: İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007.

Kant, Immanuel *Pratik Usun Eleştirisi*, İsmet Zeki Eyüboğlu (Çev.), 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 1997.

Kant, Immanuel “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, Nejat Bozkurt (Çev.), 11, 2000.

Kılıçbay, M. Ali Fakir Akrabanın Talihi, *Doğu-Batı Dergisi*, 1, 2, Ankara, 1998.

Kolomb, Kristof *Seyir Defterleri Keşif Yolculukları Günlüğü*, Sait Maden (Çev.), İstanbul:Çekirdek Yayınları, 1999.

Kojeve, Alexandre *Hegel Felsefesine Giriş*, Selahattin Hilav (Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Lamartine, A. *Osmanlı Tarihi*, Serhat Bayram (Çev.) İstanbul:Sabah Gazetesi Yay., 1991.

Loomba, Ania *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Mehmet Küçük (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Machiavelli, Niccolo *Prens*, H. Kemal Karabulut (Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.

Mardin, Şerif "Oryantalizmin Hasır Altı Ettiği", *Doğu ve Batı Dergisi*, Oryantalizm I, 5, 20, 2002.

Meriç, Cemil *Bu Ülke*, 39 Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları, 2012.

Mutman, Mahmut "Şarkiyatçılık/Oryantalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, Modernleşme ve Batıcılık İçinde, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul:İletişim Yayınları, 2009.

Parla, Jale *Efendilik Şarkiyatçılık, Kölelik*, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Renan, Ernest (1988) "İslam ve İlim", *Renan Müdafası* İçinde, Haz. Abdurrahman Küçük, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 67-83.

Said, Edward W. *Oryantalizm*, Nezih Uzel (Çev.), İstanbul: İrfan Yayınları, 1996.

Sander, Oral *Siyasi Tarih İlkçağ'dan 1918'e*, 22. Baskı, Ankara:İmge Kitabevi, 2011.

Skirbekk, G. & Gilje, N., *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Emrullah Akbaş , Şule Mutlu (Çev.), İstanbul: Üniversite Kitabevi, 1999.

Sönmez, Veysel "Auguste Comte (1798-1857) Pozitivizm (Olguculuk)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3, 2010.

Sunar, Levent "Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul:İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2007.

Şatıroğlu, Ayşen "Marco Polo'nun Yazıları Bir Ütopya Olarak Okunabilir mi?" *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, Sayı 6, İstanbul Üni. Edeb. Fak. Yay., 2003:127-141.

Tanilli, Server *Yaratıcı Aklın Sentezi*, 3. Baskı, İstanbul:Adam Yayınları, 1998.

Tolan, J. V. *Seracens: İslam in the Medieval European İmagination*, Columbia University Press, 2002.

Yıldırım, Suat *Oryantalistlerin Yanılgıları*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2003.

Young, Robert *Beyaz Mitolojiler*, Can Yıldız (Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.

